

Катерина О. Соловчук
**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

У статті доведено, що світовий досвід переконливо свідчить про об'єктивну необхідність переведення сільськогосподарського виробництва на інтенсивний, інноваційний шлях розвитку. Обґрунтовано необхідність формування моделі управління інноваційним розвитком агропромислового комплексу України. Запропоновано модель державної підтримки інноваційного розвитку АПК.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; інноваційна діяльність; державне регулювання; ефективність.

Рис. 3. Літ. 13.

Екатерина О. Соловчук
**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННОГО
РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ**

В статье обосновано, что мировой опыт убедительно свидетельствует об объективной необходимости перевода сельскохозяйственного производства на интенсивный, инновационный путь развития. Продемонстрирована необходимость формирования модели управления инновационным развитием агропромышленного комплекса Украины. Предложена модель государственной поддержки инновационного развития АПК.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс; инновационная деятельность; государственное регулирование; эффективность.

Kateryna O. Solovchuk¹
**STATE SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF AGRICULTURE IN UKRAINE**

The global experience provides significant evidence on the objective need to transfer the agricultural production to the intensive, innovative stage of further development. The relevance to shape the model of innovative development management for the agroindustrial complex in Ukraine is demonstrated. A model of state support for the innovative development of agriculture is suggested.

Keywords: agroindustrial complex; innovative activity; state regulation; efficiency.

Постановка проблеми. Рівень продовольчого забезпечення населення, стан національної безпеки і економіки країни значною мірою залежить від ефективного функціонування аграрно-промислового виробництва як найважливішої сфери народно-господарського комплексу.

Сучасний АПК України знаходиться у складному фінансово-економічному стані. У галузі мають місце збиткові агропромислові підприємства, висока собівартість і низька конкурентоспроможність продукції, ще не може забезпечити рентабельність виробництва і одержання достатнього прибутку. Спостерігається також високий коефіцієнт зносу основних виробничих фондів, недостача оборотних коштів. Відсутні необхідні методи технологічного відновлення виробничих потужностей тощо. Все це викликає необхідність у вживанні заходів, спрямованих на підвищення стійкості розвитку галузей АПК і виходу їх з кризового стану.

¹ National Academy of Management, Kyiv, Ukraine.

Як показує світовий досвід, найбільш діючим і ефективним засобом вирішення існуючих проблем в АПК є широке застосування інновацій. В основі переходу АПК на інноваційний шлях розвитку лежить комплексний підхід до процесу управління його галузями з використанням останніх досягнень аграрної науки і формуванням у країні сучасної інноваційної інфраструктури. Цим і обумовлюється актуальність проблеми активізації інноваційного розвитку АПК, створення організаційно-економічних умов, що стимулюють розвиток інноваційних процесів.

Аналіз останніх публікацій. Значний внесок у дослідження інновацій внесли зробили Ю.П. Аніскін [2], М.Д. Кондратьєв [5], Н.М. Левченко [7], П.М. Музика [8], Б. Санто [9], Р. Фатхутдінов [11], Й. Шумпетер [13] та ін., водночас питання інноваційного розвитку аграрно-промислового комплексу України ще не знайшли належного розвитку в науці.

Мета дослідження полягає у розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо напрямків і основних аспектів інноваційного розвитку АПК.

Основні результати дослідження. Аграрний сектор є одним із системоутворюючих секторів економіки нашої країни. Однак за часи незалежності нашої країни виробництво продукції АПК практично не змінилось, не враховуючи лише періодичні коливання (рис. 1).

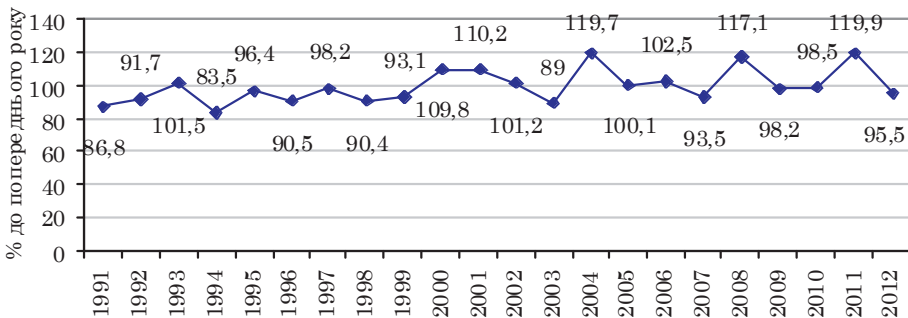

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в 1991–2012 рр., побудовано за даними [10]

На нашу думку, це обумовлене недостатністю державної підтримки сільського господарства. Так, починаючи з 2007 р. в Україні спостерігається зниження витрат Державного бюджету на сільське господарство у сукупних державних видатках та ВВП країни, у 2012 р. ці витрати були найменшими за останні 6 років [6].

Заплановані сукупні державні витрати на програми підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій на 2012 р. становлять 9,8 млрд. грн., що на 2% менше, ніж торік. Ці видатки розподілено між різними міністерствами. Частка витрат, що розподіляється через Міністерство аграрної політики та продовольства України, майже не змінилась порівняно із попередніми роками і сягала 84%, або 8,2 млрд. грн. Рештою витрат управляють інші міністерства або державні агенції [6].

Сукупний обсяг витрат, що стримують розвиток, становить близько 3,6 млрд. грн. (приблизно на 79% більше, ніж у 2011 р.) та перевищує встановлений на рівні 3 млрд. грн. сукупний вимір підтримки (СВП). Але, як показує досвід, планові бюджетні витрати завжди перевищували СВП, у той час як фактичні витрати завжди відповідали встановленим обмеженням. Загальний обсяг видатків, що стимулюють розвиток, становить відповідно 6,2 млрд. грн. [6].

Не можна не відзначити роль сучасних технологій у стійкому розвитку агропромислового комплексу, тому що підвищення технологічного рівня стає стратегічним чинником зміцнення конкурентоспроможності сільського господарства і однією з базових умов стабільної роботи АПК.

Інноваційний розвиток є єдиною реальною основою соціально-економічних перетворень у сільському господарстві. Досвід розвинених країн в останні роки переконливо показує, що підвищення ефективності агропромислового виробництва досягається переважно за рахунок активізації інноваційної діяльності, тобто успішного функціонування науково-технічної сфери галузі. Кінцевим результатом інноваційної діяльності є створення інновацій та їх освоєння безпосередньо у виробництві, що буде сприяти систематичному і більш прогресуючому організаційно-економічному, технічному і технологічному відновленню агропромислового виробництва і підвищенню його ефективності.

Інноваційний механізм в АПК має особливості у зв'язку зі специфікою сільського господарства як біосистеми (робота з живими організмами), що знижує привабливість інвестицій у цю галузь. Між ними й інноваціями виникають протиріччя. Так, одержання надприбутку в короткий період від інноваційних проектів у сільському господарстві неможливе, а оптимальним є вкладення коштів у довгострокові проекти; одержання прибутку в середньострокових проектах ризиковане, у той же час великий агробізнес стане освоювати інноваційні проекти тільки для отримання максимального прибутку. Крім того, інноваційні проекти соціальної, екологічної спрямованості (наприклад, підвищення родючості земель) не є привабливими для банківського капіталу.

Для розвитку сільського господарства потрібна державна підтримка, особливо при розробці і освоєнні енерго- і ресурсозберігаючих агротехнологій [3, 40–41]. Тому необхідно виділити ще одну специфічну для АПК проблему – залучення у господарський обіг перспективних технологій збирання і обробки сільгоспкультур, утримання сільськогосподарських тварин і птахів.

Важливим елементом інноваційної діяльності є організація менеджменту інноваційного циклу. Згідно зі статистикою, за кордоном однією розробкою в науці займаються 10 менеджерів, які доводять цю роботу до стадії освоєння. В Україні ж пропорція зворотна. Багато корисних для сільського господарства винаходів виявлялися незатребуваними тільки через те, що їх потенціал не було розкрито і представлено.

Без професійних команд менеджерів, консультантів, орієнтованих на кінцевий ринковий результат, не можна досягти успіху на ринку наукових товарів, технологій і послуг. Актуальне завдання – у рамках діючої системи аграрної освіти реалізувати багаторівневу систему підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців для інноваційної інфраструктури і, насамперед,

венчурного підприємництва і бізнес-освіти. На жаль, незважаючи на те, що в Україні вже більше 10 років існує система підготовки кадрів по програмі MBA, навчання фахівців агробізнесу і аграрному менеджменту тільки почалося.

Відновлення і розвиток українського сільського господарства у найближчі 20 років повинні йти за 4 основними напрямками, які відповідають базисним типам інновацій у цьому секторі економіки: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, економіко-соціологічні. Всі вони виступають як чинники, що впливають на розвиток сільського господарства і усього АПК. Однак кожен тип інновацій має свою специфіку і по-різному впливає на зростання виробництва, зниження витрат, вирішення екологічних і соціальних проблем. Розглянемо коротко кожен з цих типів інновацій.

Селекційно-генетичні інновації – специфічний тип нововведень, властивий тільки аграрній сфері. До них належать як фундаментальні, так і прикладні дослідження. Наприклад, фахівці Української академії сільськогосподарських наук вивчають можливості розширення генофонду рослин і його ефективного використання в селекції сільськогосподарських культур. На цій основі створюються нові сорти і гібриди рослин. Результати цих робіт оцінюються за морфологічними, фізіологічними, біохімічними і іншими ознаками. Після поглибленого генетичного вивчення з цього числа рослин відбирають 100–130 зразків-донорів. Саме вони є основою для наступної селекційної роботи.

Виробничо-технологічні інновації – це нововведення, які, будучи результатами наукових, у тому числі селекційно-генетичних розробок, знаходять своє практичне застосування у виробництві нових видів сільськогосподарської і продовольчої продукції або забезпечують істотне поліпшення якості традиційної продукції. До цього ж типу інновацій варто віднести ресурсозберігаючі технології обробки ґрунту і сільськогосподарських культур, застосування нових методів утримання худоби, технології зберігання і переробки сільськогосподарської сировини, які забезпечують збереження біологічно цінних якостей продукції, зниження її ресурсоемності.

Під організаційно-управлінськими інноваціями мають на увазі формування принципово нових організаційно-правових структур інтегрованого типу (агрохолдинги, агрофірми, технопарки тощо), інформаційно-консультаційних систем [4, 80–81]. У практичній діяльності господарюючих суб'єктів нововведення полягають у створенні маркетингових і логістичних систем; впровадженні нових інформаційних технологій, методів управління підприємством тощо.

Економіко-соціологічні інновації – це нововведення у системах економічних і соціальних відносин, у регулюванні виробництва і ринку, у комплексному розвитку сільських територій, а також у вирішенні екологічних проблем.

Всі перераховані типи інновацій мають безліч конкретних форм втілення: результати фундаментальних і прикладних досліджень, патенти на винаходи; ліцензії, товарні знаки, документація на нові технології, інноваційні проекти, національні, регіональні і галузеві інноваційні програми тощо.

Агропродовольчий комплекс України повинен розвиватися за інноваційно-проривним сценарієм, втілюючи в життя результати досліджень і нові технології. Однак для цього необхідно провести велику роботу щодо розвитку ви-

робничої та соціальної інфраструктури села, а також провадити активну і системну аграрну політику. Потрібно перебудувати систему аграрної освіти, підсилити інноваційну підготовку фахівців для всіх галузей агропродовольчого комплексу, організувати навчання, перепідготовку і стажування фахівців у передових вітчизняних і закордонних господарствах, а також збільшити обсяги випуску спеціалізованої навчальної і науково-популярної літератури. Фінансова й організаційна підтримка сільгоспвиробників буде сприяти стійкому розвитку та конкурентоспроможності АПК.

Слабкою ланкою у формуванні ефективного інноваційного розвитку АПК є вивчення попиту на інновації. Маркетинг не став ще невід'ємним елементом формування замовлень на наукові дослідження і розробки. Як правило, при відборі проектів не проводиться глибока економічна експертиза, не оцінюються показники ефективності і ризиків, не спрацьовують схеми просування отриманих результатів у виробництві. Це призводить до того, що багато інноваційних розробок так і не стають інноваційним продуктом.

Для інноваційного відновлення АПК доцільно істотно збільшити роль інформаційно-консультативної служби, діяльність якої вимагає удосконалення. Це тим більш важливо, що зараз спостерігається досить низька сприйнятливність сільгоспвиробників до наукових досягнень, пов'язана, насамперед, з малими економічними можливостями підприємств, низьким рівнем організації менеджменту [7, 90–91]. Огляд основних напрямків розвитку інноваційної системи в агропромисловому секторі економіки, на підставі сучасних джерел літератури, дозволяє узагальнити складові компоненти процесу формування інноваційної системи в АПК з метою розробки механізмів підвищення ефективності сільського господарства і суміжних галузей (рис. 2).

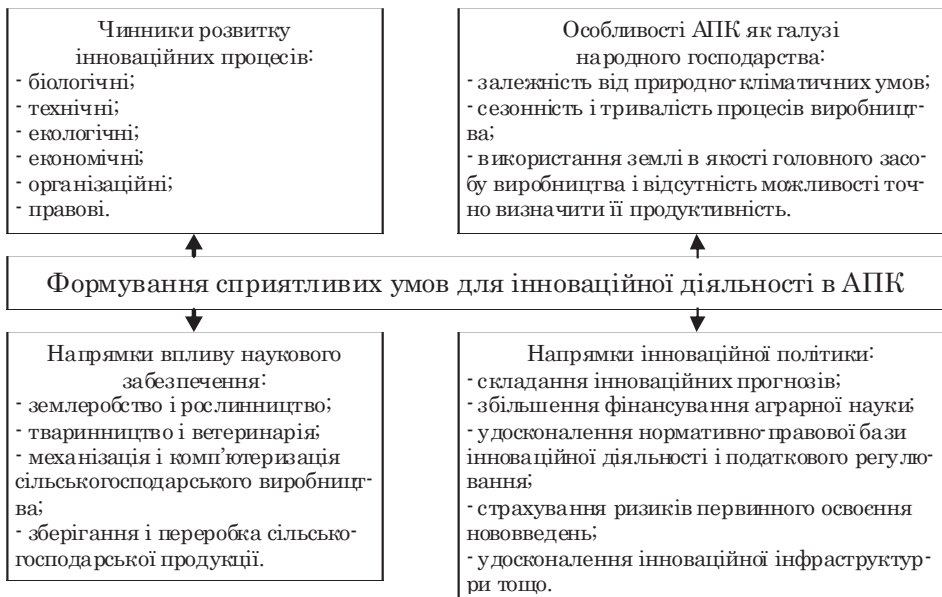

Рис. 2. Особливості процесу формування сприятливих умов розвитку інноваційної системи в АПК, авторська розробка

Проблемою теперішнього етапу розвитку економіки аграрного сектора є відсутність діючого організаційно-економічного механізму управління інвестиціями, особливо – в регіональній інноваційній політиці. Невирішеними питаннями залишаються незадовільна взаємодія наукових і виробничих підприємств, недостатня визначеність в оформленні інноваційних проектів і їх реалізації.

У сучасних нестабільних економічних умовах, за хронічної неплатоспроможності значної частини господарств саме держава повинна сприяти підвищенню інноваційної активності для відновлення матеріально-технічної бази галузі, сприяти розвитку інноваційного менеджменту та формуванню регіональних банків інноваційних проектів. Необхідно створити спеціалізований інноваційний фонд, ввести для його фінансових коштів пільгове оподаткування, щоб концентрувати ресурси і спрямовувати їх на інвестиційну і наукову діяльність.

Для проведення єдиної, взаємопогодженої науково-технічної і інноваційної політик в АПК доцільно чітко розмежувати сфери відповідальності різних відомств і рівнів керування науково-інноваційним комплексом АПК, об'єднати роботу з наукового забезпечення розвитку аграрного сектора.

Найбільш дієвими інструментами такого управління є планування і координація НДДКР. Варто відновити прогнозування розвитку аграрної науки і прискорення науково-технічного прогресу в АПК. Наукове співтовариство повинне стати головним розробником довгострокових прогнозів (на 25–30) років соціально-економічного, науково-технічного і екологічного розвитку АПК. Ці прогнози доцільно коректувати і продовжувати на кожні 4–5 років, оскільки вони є вихідною базою для обґрунтування пріоритетності технологічних інновацій на перспективу.

До числа найважливіших завдань належить регулювання процесів впровадження у виробництво закінчених розробок, виконаних в аграрних наукових установах для промислових галузей АПК. Механізм передачі таких розробок підприємствам АПК не досить чітко відпрацьований і, як показує багаторічна практика, поки не ефективний. Потрібно організувати за участю зацікавлених міністерств і підприємств АПК у структурі Національної академії аграрних наук науково-виробничі технологічні центри на базі головних організацій. Можна запропонувати наступну схему управління інноваціями в АПК (рис. 3).

Схема заснована на етапах інноваційного процесу, їх функціональних особливостях і складається із загального блоку управління агропромисловим виробництвом (з виділенням управління науково-технічною діяльністю і керування інноваційним процесом); блоків: аграрної науки, де створюються інновації; інформаційно-консультаційного обслуговування, що виконує функції сприяння їх впровадженню у виробництво; агропромислового виробництва, у якому проходить освоєння інновацій. Таким чином, удосконалення системи управління інноваційною діяльністю в АПК має охоплювати всі галузі агропродовольчої сфери: від проведення наукових досліджень і розробок, експериментальної перевірки наукових результатів до впровадження у виробництво і оцінки ефективності.

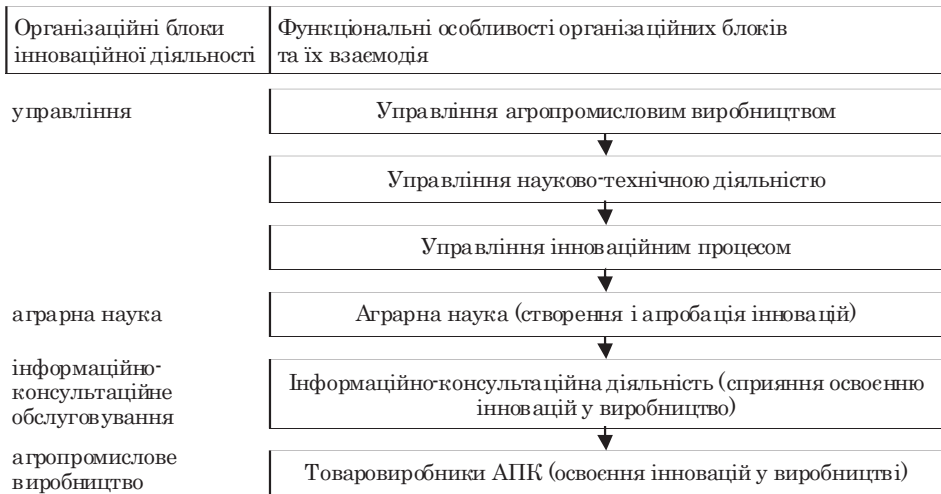

Рис. 3. Організаційна схема управління інноваціями в агропромисловому комплексі, авторська розробка

Висновки та перспективи подальших досліджень. АПК займає особливе місце в економіці нашої країни. Не можна не відзначити роль сучасних технологій у стійкому розвитку агропромислового комплексу, тому що підвищення технологічного рівня стає стратегічним фактором зміцнення конкурентоспроможності сільського господарства і однією з базових умов стабільної і усталеної роботи АПК.

Інноваційний розвиток є єдиною реальною основою соціально-економічних перетворень у сільському господарстві. Але на даний момент темпи впровадження інновацій низькі.

Перехід до стійкого економічного росту в АПК України неможливий без стимулювання використання досягнень науки і техніки, впровадження високіх технологій, активізації науково-технічної діяльності всіх господарюючих суб'єктів науково-технічної сфери АПК.

Інноваційна діяльність в АПК є складним диверсифкованим процесом з багатьма взаємодіючими зовнішніми і внутрішніми чинниками, прямими і зворотними зв'язками тощо. Тому оцінка інноваційного розвитку галузей АПК повинна базуватися на адекватній моделі інноваційних процесів у їх взаємозв'язку, адаптованої до конкретних умов. Поки що через складність інноваційних процесів універсальної моделі, яка б працювала у специфічних умовах АПК, немає.

Державна підтримка інноваційної діяльності в АПК може і повинна здійснюватися як непрямими методами, у вигляді створення сприятливих умов для її розвитку, так і при прямій участі держави. Необхідно вибудовувати єдину систему державного регулювання, починаючи від розвитку на новій науковій основі селекційно-генетичних досліджень, відновлення раніше діючих і створення нових племінних господарств, особливо в м'ясному скотарстві, і закінчуючи підтримкою найбільш важливих проектів, реалізованих на конкретних підприємствах.

Перспективи подальших досліджень мають бути спрямовані на визначення впливу чинників інноваційної діяльності на розвиток агропромислового комплексу України, а також на удосконалення механізму державного регулювання і підтримки інновацій галузей АПК.

1. *Альошкіна Л.П.* Необхідність впровадження інновацій підприємствами АПК в умовах зовнішньоекономічної діяльності // Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин». – Умань, 2013. – Ч. 1. – С. 9–12.
2. *Анискин Ю.П., Лукьянов А.И.* Инновационный менеджмент: Учеб. пособие. – М.:МИЭТ, 2002. – 120 с.
3. *Банева І.О.* Державне управління інноваційно-інвестиційними трансформаціями в АПК регіону // Науковий вісник (Львів).– Серія: Економічні науки.– 2011.– Т. 13, №1(47), Ч. 1. – С. 38–43.
4. *Жидовська Н.* Проблемні аспекти формування моделі інноваційного розвитку АПК // Фінансово-економічний механізм інноваційного розвитку і формування конкурентних переваг підприємств і територій. – Тернопіль, 2011. – С. 79–81.
5. *Кондратьев Н.Д.* Избранные сочинения. – М.: Экономика, 1993. – 544 с.
6. *Кузнєцова А., Нів'євський О.* Огляд аграрної політики // Агробізнес сьогодні // Агробізнес сьогодні.– 2012.– №5 // www.agro-business.com.ua.
7. *Левченко Н.М.* Форми та методи державної підтримки інноваційного розвитку АПК // Актуальні проблеми державного управління.– 2010.– №2. – С. 87–96.
8. *Музика П.М.* Вплив розвитку інноваційної діяльності в АПК на забезпечення продовольчої безпеки в Україні // Науковий вісник (Львів).– Серія: Економічні науки.– 2011. – Т. 13, №1, Ч. 2. – С. 106–112.
9. *Санто Б.* Инновация как средство экономического развития / Пер. с венгер. Н.А. Русак. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
10. Сільськогосподарське виробництво. Зведені показники // Держкомстат України, 2014 // www.ukrstat.gov.ua.
11. *Фатхутдинов Р.А.* Инновационный менеджмент: Учебник для вузов. – 5-е изд. – СПб: Питер, 2005. – 615 с.
12. *Циферова Н.* Інноваційний розвиток галузей АПК // Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України. – Тернопіль, 2012. – С. 354–355.
13. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2013.